

БЕЛАРУСКІ ДЗЯРЖАЎНЫ УНІВЕРСІТЭТ

УДК 883.2.098 Горецкий М. 1.08 (043)

Савіцкая Ірына Іванаўна

**ЛЕКСІКАГРАФІЧНАЯ СПАДЧЫНА М. ГАРЭЦКАГА:
МОЎНА-ГІСТАРЫЧНЫ КАНТЭКСТ,
ФАРМІРАВАННЕ ЛЕКСІКОНУ,
НАРМАЛІЗАТАРСКАЯ ПРАКТЫКА**

10.02.01 – беларуская мова

АЎТАРЭФЕРАТ
дысертацыі на атрыманне вучонай ступені
кандыдата філалагічных навук

Мінск 2002

Дысертацыя выканана ў Беларускаім дзяржаўным універсітэце

- Навуковы кіраўнік: кандыдат філалагічных навук,
дацэнт Бадзевіч Зінаіда Іванаўна
(Беларускі дзяржаўны універсітэт,
кафедра сучаснай беларускай мовы)
- Афіцыйныя апаненты: доктар філалагічных навук, прафесар
Жураўскі Аляксандр Іосіфавіч
(Інстытут мовазнаўства АН Беларусі,
аддзел гісторыі беларускай мовы)
- кандыдат філалагічных навук, дацэнт
Круталевіч Міхаіл Міхайлавіч
(Беларускі дзяржаўны педагагічны
універсітэт імя М. Танка, кафедра
беларусазнаўства)
- Апаніруючая арганізацыя: Віцебскі дзяржаўны універсітэт
імя П.М. Машэрава

Абарона дысертацыі адбудзецца " 21 " чэрвеня _____ 2002 г.
а 14 гадзіне на пасяджэнні савета па абароне дысертацый
Д 02.01.11 пры Беларускаім дзяржаўным універсітэце (220050,
г. Мінск, вул. К. Маркса, 31, філалагічны факультэт, аўд. 62; тэл.
вучонага сакратара 226-55-41).

З дысертацыяй можна азнаёміцца ў Фундаментальнай
бібліятэцы Беларускага дзяржаўнага універсітэта.

Аўтарэферат разасланы " 20 " мая _____ 2002 г.

Вучоны сакратар
савета па абароне дысертацый

Т.М. Валынец

АГУЛЬНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА РАБОТЫ

Актуальнасць тэмы дысертацыі. Даследаванне лексікаграфічных крыніц 20-х гг. XX ст. у аспекце моўнай намінацыі і стабілізацыі лексічных норм беларускай мовы з'яўляецца важным для вывучэння тэорыі станаўлення беларускай літаратурнай мовы і гэтым дапаўняе іншыя працы на падобную тэматыку. Тэорыя развіцця беларускай літаратурнай мовы на аснове народных гаворак, вуснай слоўнай творчасці пацвярджаецца ў дысертацыйным даследаванні канкрэтнымі прыкладамі дыялектных слоў і аўтарскіх неалагізмаў, выкарыстаных у якасці лексікаграфічнага матэрыялу ў слоўніках М. Гарэцкага. Большасць з іх утворана з дапамогай уласна беларускіх лексікаграфічных сродкаў, што абумовіла іх зразумеласць для вялікай колькасці носьбітаў мовы.

Месца пэўных слоў у сістэме мовы часта пераасэнсоўвалася лексікографамі, што знаходзіла адлюстраванне ў розных выданнях слоўнікаў: у пазнейшых выданнях рэестравыя словы і асабліва перакладныя іх эквіваленты паступова набліжаюцца да жывой беларускай мовы, пазбаўляюцца штучнага наватарства.

Даследуюцца шляхі з'яўлення шматлікіх індывідуальна-аўтарскіх адпаведнікаў інтэрнацыянальных слоў, якія ўзніклі згодна з тэндэнцыяй нацыянальнага пурызму. Трэба прыняць да ўвагі, што многія з слоў, прапанаваных аўтарамі, не "прыжыліся" ў беларускай мове, але захаваліся як напамін аб рэфарматарскіх захадах групы беларускіх дзеячаў.

Актыўную творчую дзейнасць нацыянальнай інтэлігенцыі 20-х гадоў XX ст. можна лічыць узорам для сучасных моўных інавацый на Беларусі. Даследаванне нармалізацыі беларускай мовы на падставе ўласных моўных сродкаў у рэчышчы сацыялінгвістычнай сітуацыі 20-х гадоў, падобнай да сучаснай моўнай сітуацыі ў Беларусі, і абумовілі актуальнасць тэмы даследавання.

Сувязь работы з буйнымі навуковымі праграмамі, тэмамі. Дысертацыйнае даследаванне выканана ў межах тэмы "Беларуская літаратурная мова і яе нормы: сінхронны і дыяхронны аспекты" (16.21.01 № 19962113), якая распрацоўвалася ў навуковых даследаваннях Белдзяржуніверсітэта на працягу 1996-2000 гадоў.

Мэта і задачы даследавання. Мэта дысертацыйнага даследавання – выявіць і асвятліць агульныя заканамернасці станаўлення лексічных норм беларускай літаратурнай мовы ў 20-я гады XX ста-

годдзя. Для дасягнення гэтай мэты ставяцца і вырашаюцца наступныя задачы:

— акрэсліць актуальныя праблемы ў рэчышчы нармалізацыі лексікі беларускай мовы і спосабы іх вырашэння, прапанаваныя ў працах дзеячаў беларускай навукі і культуры таго часу;

— вызначыць месца і ролю лексікаграфічнай спадчыны М. Гарэцкага пры вырашэнні надзённых праблем беларускай лексікаграфіі 20-х гадоў;

— высветліць прынцыпы адбору лексічных адзінак з розных пластоў беларускай лексікі і раскрыць спосабы іх лексікаграфічнага апісання ў слоўніках М. Гарэцкага;

— выявіць адпаведнасць або неадпаведнасць прапанаваных лексікографам лексічных адзінак рэальнай маўленчай практыцы, магчымасць або немагчымасць іх далейшага функцыянавання ў беларускай літаратурнай мове ў залежнасці ад унутры- і пазамоўных фактараў.

Аб'ект і прадмет даследавання. Аб'ектам даследавання з'яўляецца лексічная спадчына М. Гарэцкага ("Маскоўска-беларускі слоўнік" 1920 г., у сааўтарстве з Г. Гарэцкім; "Невялічкі беларуска-маскоўскі слоўнік" 1919 г.; "Практычны расійска-беларускі слоўнік" 1924 і 1926 гг. у сааўтарстве з М. Байковым) у кантэксце развіцця беларускай літаратурнай мовы ў 20-я гады. Прадмет даследавання – лексічныя адзінкі, ужытыя ў яго лексікаграфічнай практыцы. Усяго прааналізавана каля 2500 слоў.

Гіпотэза. Семантыка і прагматыка лексем, пададзеных у лексікаграфічных распрацоўках М. Гарэцкага, адпавядае канкрэтным унутрымоўным заканамернасцям узнікнення і функцыянавання моўных адзінак з улікам ужо вядомых словаўтваральных і семантычных мадэлей беларускай мовы. Гэтыя заканамернасці, аднак, падпарадкоўваюцца экстралінгвістычным фактарам, якія становяцца або негатыўна ўплываюць на ход аб'ектыўных моўных працэсаў.

Неабходнасць выяўлення ролі экстралінгвістычных фактараў у развіцці беларускай літаратурнай мовы ў 20-я гады XX ст. абумовіла наяўнасць у рабоце сацыялінгвістычнай характарыстыкі аналізуемага перыяду.

Метады даследавання. У дысертацыйным даследаванні шырока ўжываецца апісальны метады, які ўключае ў сябе выбар, класіфікацыю і інтэрпрэтацыю лексічнага матэрыялу з улікам разнастайных уласцівасцей аналізуемых слоў. Пры разглядзе

семантычных, граматычных, стылістычных змен, якія адбыліся ў структуры слоў 20-х гадоў і на працягу XX стагоддзя, быў выкарыстаны дыяхранічны аналіз стану мовы.

Навуковая навізна і значнасць атрыманых вынікаў. Навізна дысертацыйнага даследавання заключаецца ў падрабязным аналізе лексікаграфічнай спадчыны М. Гарэцкага. Упершыню даследаваны крыніцы, прынцыпы адбору і спосабы лексікаграфічнай апрацоўкі розных пластоў беларускай лексікі. Пададзеныя М. Гарэцкім словы аналізуюцца паводле іх сувязі з маўленчай практыкай таго перыяду. Широка паказаны шляхі ўвядзення ў актыўны слоўнік дыялектызмаў, спосабы іх тлумачэння ў лексікаграфічных крыніцах. Упершыню прасочана эвалюцыя шматлікіх сінанімічных радоў, паказаны стылістычныя функцыі і камунікатыўныя ўласцівасці іх кампанентаў, іх роля ў станаўленні функцыянальных стыляў сучаснай беларускай мовы.

Усе моўныя з'явы, якія знайшлі адлюстраванне ў лексікаграфічных выданнях М. Гарэцкага, падаюцца ў цеснай сувязі з моўнай сітуацыяй 20-х гадоў.

Практычная значнасць атрыманых вынікаў заключаецца ў тым, што яны могуць быць выкарыстаны ў працэсе выкладання курсаў гістарычнай лексікалогіі і гістарычнай лексікаграфіі ў сярэдніх і вышэйшых навучальных установах рэспублікі, пры выкладанні спецкурсаў і спецсемінараў, напісанні падручнікаў і навучальных дапаможнікаў. Праведзены аналіз функцыянавання розных слаёў лексікі беларускай мовы на пэўным гістарычным этапе дазваляе прасачыць дынаміку моўнай сітуацыі ў рэспубліцы, інтэнсіўнасць уплыву на яе экстралінгвістычных фактараў. Вынікі дысертацыйнага даследавання могуць мець значэнне для далейшай распрацоўкі праблем гісторыі беларускай літаратурнай мовы на пачатку XX стагоддзя. Аналіз сінанімічных радоў беларускай мовы можа быць выкарыстаны пры распрацоўцы праблем стылістыкі сучаснай беларускай мовы.

Асноўныя палажэнні дысертацыі, якія выносяцца на абарону:

1. Лексічны склад слоўнікаў 20-х гадоў, у тым ліку і перакладных, (са)аўтарам якіх з'явіўся М. Гарэцкі, быў адбіткам тагачаснай моўнай сітуацыі ў рэспубліцы і адлюстраваў асноўныя напрамкі развіцця беларускай літаратурнай мовы.
2. Прыцягненне ў лексікаграфічнай практыцы М. Гарэцкага рэсурсаў народных гаворак спрыяла пранікненню ў

літаратурную мову найбольш стылістычна і семантычна ёмістых слоў, ужыванне якіх выклікала змены ў сінанімічных радах лексікі беларускай мовы.

3. Некаторыя лексемы, скарыстаныя ў слоўніках М. Гарэцкага, былі або створаны на базе ўласнага лексічнага матэрыялу па народна-дыялектных словаўтваральных мадэлях, або ўзяты з наяўных лексікаграфічных выданняў ("Слоўніка беларускай мовы" І.І. Насовіча і зборнікаў "Беларускай навуковай тэрміналогіі").
4. Пераасэнсаванне значэння запазычаных слоў, змена іх семантычнай структуры, стылістычных магчымасцей у слоўніках М. Гарэцкага былі заканамернымі з'явамі ў працэсе пошуку намінацыйных сродкаў ў 20-я гады.
5. Змяненне семантыкі лексем, пададзеных у лексікаграфічных даведніках М. Гарэцкага, было абумоўлена ўплывам і ўзаемадзеяннем шматлікіх знешніх фактараў з унутранымі заканамернасцямі моўнага развіцця.

Асабісты ўклад суіскальніка. Дысертацыя і публікацыі з'яўляюцца вынікам самастойнай работы аўтара над здабыткамі беларускай слоўнікавай спадчыны пачатку ХХ ст.

Апрабацыя вынікаў дысертацыі. Асноўныя палажэнні і вывады даследавання былі выкладзены ў навуковых дакладах на наступных міжнародных канферэнцыях: *Пісьменнік – мова – стыль* (Мінск, 1996). Падрыхтаваны даклад па тэме: "М. Гарэцкі і асноўныя тэндэнцыі развіцця беларускай літаратурнай мовы"; *Язык, слово, действительность* (Мінск, 1997). Падрыхтаваны даклад па тэме: "Унармаванне беларускай літаратурнай мовы ў 20-я гады"; *Мова – Літаратура – Культура* (Мінск, 1998). Падрыхтаваны даклад па тэме: "Этнацэнтрызм у моўнай намінацыі 20-х гг."; *Антропоцэнтрычны падыход у даследаванні мовы* (Ніжнін-Гродна, 1998). Падрыхтаваны даклад па тэме: "Практика перевода заимствованных слов в Белоруссии 20-30-х годов"; *Национально-культурный компонент в тексте и языке* (Мінск, 1999). Падрыхтаваны даклад па тэме: "Тлумачэнне дыялектызмаў у лексікаграфічнай практыцы М. Гарэцкага"; *Dziedzictwo przeszłości związków językowych, literackich i kulturowych polsko-białosłowiańskich* (Бялосток, 2000). Падрыхтаваны даклад па тэме: "Запазычанні з польскай мовы і лексікаграфічнай дзейнасці М. Гарэцкага"; *Мова ў святле класічнай спадчыны і сучасных парадыгм* (Гродна, 2000). Падрыхтаваны даклад па тэме: "Семан-

тычная структура слоў у дыяхраніі (на матэрыяле слоўнікаў М. Гарэцкага)"; *Беларуска-руска-польскае супастаўляльнае мовазнаўства, літаратуразнаўства, культуралогія* (Віцебск, 2000). Падрыхтаваны даклад па тэме: "Семантычнае засваенне паланізмаў у "Практычным расійска-беларускім слоўніку" М. Байкова і М. Гарэцкага"; *Русистика и белорусистика на рубеже веков. Вклад белорусских лингвистов, уроженцев Могилевщины, в науку* (Могилев, 2001). Падрыхтаваны даклад па тэме: "Максім Гарэцкі – лексікограф"; *Філалагічныя навукі: Маладыя вучоныя ў пошуку* (Мінск, 2001). Падрыхтаваны даклад па тэме: "Лексіка "Беларускай навуковай тэрміналогіі" ў словаспісах лексікаграфічных даведнікаў М. Гарэцкага".

Дысэртацыя і публікацыі па яе тэме абмяркоўваліся на пасяджэннях кафедры сучаснай беларускай мовы філалагічнага факультэта БДУ.

Апублікаванасць вынікаў дысэртацыйнага даследавання.

Па дысэртацыйным даследаванні апублікавана 12 работ. Сярод іх 2 артыкулы ў навуковых часопісах і 10 матэрыялаў і тэзісаў навуковых канферэнцый. Агульная колькасць старонак апублікаванага матэрыялу – 35 старонак.

Структура і аб'ём дысэртацыі. Агульны аб'ём даследавання складае 113 старонак, з іх 101 старонку займае асноўны тэкст, які ўключае ўводзіны, агульную характарыстыку работы, чатыры главы і заключэнне; 13 старонак – спіс навуковай літаратуры, што ўлічвалася пры напісанні работы. Колькасць крыніц даследавання складае 180 адзінак.

АСНОЎНЫ ЗМЕСТ РАБОТЫ

Ва ўводзінах абгрунтоўваецца выбар тэмы, яе актуальнасць, абазначаецца неабходнасць даследавання лексікаграфічнай спадчыны М. Гарэцкага.

У першай главе – "Нармалізатарская практыка на Беларусі ў 20-я гады (пытанні тэорыі)" – прасочваецца гісторыя вывучэння беларускай лексікаграфіі і лексікалогіі на пачатку XX ст., ступень яе распрацаванасці на гэтым этапе. У айчыннай лінгвістыцы даследаванню шляхоў развіцця беларускай літаратурнай мовы, асноўных напрамкаў нармалізатарскай работы, асвятленню ролі вядомых беларускіх дзеячаў у гэтым працэсе прысвяціў шматлікія працы праф. Л. М. Шакун, які вылучыў асноўныя этапы

развіцця беларускай літаратурнай мовы, асаблівасці кожнага гістарычнага перыяду, прааналізаваў моўную сітуацыю на Беларусі ў 20-я гады.

Аналізу нармалізатарскай практыкі ў перыяд 20-30-х гадоў прысвечаны і працы І. К. Германовіча, які разглядае з'явы лексічнай дублетнасці, індывідуальнай словатворчасці, шырокага выкарыстання запазычанай і архаічнай лексікі ў рэчышчы агульнага ўзбагачэння слоўнага запasu беларускай літаратурнай мовы, прагрэсіўнай яе нармалізацыі, а таксама падрабязна аналізуе лексікаграфічную дзейнасць М. Гарэцкага.

Звесткі аб лексікалогіі і лексікаграфіі 20-х гадоў змяшчаюць працы М.В. Абабуркі, А.Я. Баханькова, В.П. Краснея, І.І. Крамко, А.К. Юрэвіч, А.І. Яновіч і інш. У іх работах аналізуюцца аб'ектыўныя і суб'ектыўныя фактары ўжывання ў мастацкай літаратуры 20-х гадоў народна-дзялектнай, кніжнай лексікі, спецыяльнай тэрміналогіі, тыя прычыны, што абумовілі неабходнасць выпрацоўкі, уніфікацыі і кадыфікацыі граматычных і лексічных норм, абавязковых для ўсіх носьбітаў мовы. Адзначаецца і роля перакладных слоўнікаў таго часу, якія, нягледзячы на лексікаграфічную недасканаласць, мелі вялікае значэнне для станаўлення моўнай сістэмы: уводзілі ў актыўны ўжытак новыя лексемы і актывізавалі работу па выяўленню новых лексічных сродкаў. У рэчышчы даследавання гістарычных умоў станаўлення і развіцця беларускай лексікаграфіі працавалі М. Ф. Гуліцкі, В. К. Шчэрбін і інш.

Важнае значэнне для сучаснай лінгвістыкі маюць таксама працы вучоных і грамадскіх дзеячаў таго перыяду, якія высвечваюць асноўныя праблемы літаратурнай мовы і цяжкасці, што паўстаюць на шляхах іх вырашэння. У манаграфіях У. І. Пічэты, А. Цьвікевіча, О. В. Воўка-Левановіча, артыкулах у тагачаснай перыёдыцы А. Смоліча, С. Некрашэвіча, Я. Лёсіка, Я. Карскага, М. Байкова асвятляюцца актуальныя пытанні беларускага правапісу, лексікалогіі, лексікаграфіі, сінтаксісу.

Пытанні ўзнікнення і развіцця літаратурнай мовы, станаўлення яе норм выкладзены ў працах А.Я. Супруна, Л.М. Шакуна, І.І. Крамко, А.К. Юрэвіч, А.І. Яновіч, А.А. Крывіцкага, А.М. Булыкі, А.І. Жураўскага, С. Станкевіча, М.Г. Булахавы і М.В. Бірылы, а таксама ў даследаваннях расійскіх (У.А. Іцковіча, І.Р. Гальперына, К.С. Гарбачэвіча, Р.А. Будагава і інш.) і еўрапейскіх лінгвістаў (Э. Сяткоўскай, Е. Паўлоўскага, П. Мэе і інш.). У іх

работах змяшчаецца аналіз агульных заканамернасцей працэсу станаўлення літаратурнай мовы і яе норм на розных гістарычных этапах і ў розных гістарычных умовах, выяўляецца роля іншамовных уплываў на яго, дынаміка змен семантычнай структуры слоў у сінхраніі і дыяхраніі пад уздзеяннем унутрымовых і пазамовых фактараў.

Другая глава – "Лексікаграфічная дзейнасць М. Гарэцкага ў рэчышчы нармалізацыйных працэсаў 20-х гадоў" – прысвечана апісанню сацыяльных аспектаў мовнай сітуацыі. Станаўленне беларускай дзяржаўнасці і прызнанне беларускай мовы дзяржаўнай з'явілася штуршком для з'яўлення і актывізацыі ўжывання новых лексічных сродкаў беларускай мовы, у тым ліку тэрміналогіі, слаба распрацаванай у дакастрычніцкі перыяд. Актуальныя праблемы тагачаснага мовазнаўства абумовілі і напрамкі нармалізатарскай дзейнасці, асноўным з якіх з'явілася работа па апрацоўцы рэсурсаў беларускіх гаворак, прычым навуковае асэнсаванне гэтай работы было абумоўлена неабходнасцю гістарычнай і этнічнай кансалідацыі нацыі.

М.І. Гарэцкі – адзін з беларускіх пісьменнікаў ХХ стагоддзя, уплыў пісьменніцкай, гістарычнай і лексікаграфічнай працы якога на літаратурны і нармалізацыйны працэсы можна ахарактарызаваць як адбор і стварэнне нормы: ён цікавіўся пытаннямі развіцця беларускай літаратурнай мовы, выкарыстоўваў пры ўкладанні перакладных руска-беларускіх і беларуска-рускіх слоўнікаў багацці народных гаворак, выказваў свае погляды на шляхі далейшага развіцця беларускай мовы ў крытычных артыкулах "Наш тэатр" (1913), "Развагі і думкі" (1914), "Апошняе спатканне" (1919), "Збіранне і апрацоўка фальклору" (1926), "Творчасць Міхася Чарота" (1927), "Беларуская літаратура пасля "Нашай нівы" (Агульны агляд)" (1928) і інш. Ён з'явіўся складальнікам "Руска-беларускага слоўніка" (Смаленск, 1918; 2-е выд. – "Маскоўска-беларускі слоўнік", Вільня, 1921, разам з Г. Гарэцкім), "Невялічкага беларуска-маскоўскага слоўніка" (Вільня, 1919), "Практычнага расійска-беларускага слоўніка" (Мінск, 1924; 2-е выд. Мінск, 1926, разам з М. Байковым). У кожным новым слоўніку акрамя колькасных змен рэестравай часткі назіраўся якасны рост патрабаванняў да падбору словапіса, што тлумачылася, відавочна, больш прадуманай арганізацыяй лексікаграфічнай работы з боку М. Гарэцкага і яго сааўтараў, паступовае назапашванне вопыту ў стварэнні слоўнікаў. Кожны новы слоўнік – не толькі пэўны этап

навуковага шляху пісьменніка, але і канкрэтны мовазнаўчы даведнік, пабудова і прынцып падбору матэрыялу якога маюць сваю спецыфіку.

Лексікаграфічны працэс пачатку XX ст. нельга разглядаць асобна ад яго гістарычнай ролі. Асноўнымі грамадскімі функцыямі лексікаграфіі лічацца: 1) інфармацыйная, рэалізоўваючы якую лінгвістычныя і энцыклапедычныя слоўнікі праз тлумачэнні слоў і навуковыя дэфініцыі паняццяў дапамагаюць сваім чытачам далучыцца да назапашаных чалавецтвам і беларускай нацыяй разнастайных ведаў; 2) камунікацыйная, ажыццяўляючы якую перакладныя слоўнікі шляхам устанаўлення эквівалентнасці слоў беларускай і іншых моў садзейнічаюць пашырэнню моўных кантактаў паміж нашым і іншымі народамі свету; 3) нарматыўная, выконваючы якую сучасныя лексікаграфічныя выданні кадыфікацыйнага характару пры дапамозе стылістычных памет стабілізуюць лексічныя і іншыя нормы і гэтым самым спрыяюць удасканаленню літаратурнай мовы; 4) навуковае вывучэнне лексікі мовы (этымалагічныя, гістарычныя слоўнікі). Разуменне беларускімі лексікаграфамі 20-х гадоў пастаўленых перад імі нармалізатарскіх задач з'явілася прычынай шматаспектнасці, поліфункцыянальнасці тагачасных слоўнікаў. Так, у "Невялічкім беларуска-маскоўскім слоўніку" ў якасці рэестравых слоў падаюцца ўласныя назвы, імёны асоб і міфалагічных істот, назвы хрысціянскіх святаў і абрадаў, нацыянальных гістарычных з'яў. Прыведзеныя назвы культурных і гістарычных паняццяў у поўнай меры падаюць інфармацыю аб нацыянальных рэаліях і навучаюць лексіцы, што абазначае гэтыя рэаліі. Лексікаграфічныя даведнікі М. Гарэцкага, арыентуючыся на больш развітую рускую мову, выконвалі камунікацыйную функцыю. Пры перакладзе даволі значнай колькасці слоў М. Гарэцкі лічыў неабходным даваць тлумачэнне іх семантыкі або этымалогіі. Такім чынам, у слоўніку змяшчаліся элементы навуковага аналізу прапануемых лексем. Функцыя нармалізацыі роднай мовы знайшла адлюстраванне ў падачы стылістычнай маркіроўкі прапанаваных лексем. Праведзены аналіз здабыткаў лексікаграфічнай дзейнасці М. Гарэцкага дазваляе меркаваць, што лексікаграфічная дзейнасць М. Гарэцкага адпавядала агульным прынцыпам практычнай лексікаграфіі і адлюстравала асноўныя напрамкі тагачаснага беларускага мовазнаўства. Слоўнікі М. Гарэцкага змяшчалі не толькі сацыяльна актуалізаваны рэестравы матэрыял, але і

элементы яго лінгвістычнага аналізу, а значыць, вырашалі надзённыя пытанні тагачаснага беларускага мовазнаўства.

У трэцяй главе ("Адлюстраванне асноўных сродкаў намінацыі ў лексікаграфічных даведніках М. Гарэцкага") падаюцца асноўныя сродкі намінацыі ў аналізуюмы перыяд.

Асваенне лексічных рэзерваў народна-дыялектнай мовы праявілася ў наяўнасці дыялектызмаў у рэестравых частках слоўнікаў. І ў першым, і ў другім выданні "Маскоўска-беларускага слоўніка", у "Невялічкім беларуска-маскоўскім слоўніку" да многіх рускіх слоў у якасці беларускіх эквівалентаў прыведзены цэлыя сінанімічныя рады з уключэннем дыялектызмаў. Сярод рэестравых слоў ёсць тлумачэнні семантычнымі сінонімамі (*долина* – *даліна*, *дол*, *лагчына*; *живо* – *жыва*, *жвава*, *спрытна*) або стылістычнымі сінонімамі (*гадость* – *паскудства*, *брыда*, *погань*; *льстивый* – *лісьлівы*, *вілахвост*); тлумачэнні з падачай і прамога, і пераноснага значэнняў (*апона* – *завеса*, *покров*, *ткань*; *благі* – *дурной*, *нехороший*, *жалкий*, *ничтожный*, *малосильный*, *худосочный*). Некаторыя прапанаваныя словы з'яўляліся вузкімі правінцыялізмамі, якія аўтару даводзілася спецыяльна тлумачыць (*грабля* – *так в иных случаях и местностях называется весло*; *жыгала* – *народное название кадила*). Часам для абазначэння сферы ўжывання слова М. Гарэцкі ўжывае спецыяльныя паметы або проста пазначае ў дужках арэал яго распаўсюджвання: *зюкаць* (*провинциализм*) – *говорить, беседовать, разговаривать*; *кунада* – *картофель* (*Гродненск. губ.*); *навядла* – *вроде* (*народное слово*). Прыцягненне багаццяў народных гаворак у шырокі ўжытак спрыяла інтэнсіўнаму развіццю лексічнага запasu, умацаванню лексічных норм, пранікненню ў літаратурную мову найбольш удалых, стылістычна і семантычна ёмістых слоў і як вынік – зменам у сінанімічных радах лексікі беларускай мовы.

Утварэнне новых слоў. У лексікаграфічных даведніках М. Гарэцкага знайшоў адлюстраванне працэс пашырэння сродкаў намінацыі, надзвычай важнае значэнне ў якім надавалася народным гаворкам як крыніцы папаўнення слоўнікавага складу гатовымі лексемамі і аснове для ўтварэння неалагізмаў, базай для тэрмінатворчасці. У слоўніках М. Гарэцкага пераважная большасць наватвораў з'яўляецца лексічнымі неалагізмамі, утворанымі па іншых зыходных семантычных мадэлях у параўнанні са словамі, замацаванымі сучаснай маўленчай практыкай: *безобидно* – *няўразна*; *громоотвод* – *пярунавод*, *пяруннік*; *загробный* – *тагосветны*;

зрелище – сцэна, глядзелішча; *источник* – крыніца, вадацеч; *извьяние* – вылепак; *испытание* – выслед, дослед і інш. Да лексічных неалагізмаў можна аднесці і прапанаваныя ў "Практычным расійска-беларускім слоўніку" складаныя назоўнікі, якія былі ўтвораны па існуючых у маўленчай практыцы словаўтваральных мадэлях: *благоустройство* – дабралад; *водолечебница* – вадалякарня; *каламбур* – жартаслоўе; *камбала* – аднабочка; *лавина* – снегазвал; *пюеса, пьеса* – дзеятвор; *смерч* – віхраслуп і інш. З пазіцый сучаснай беларускай мовы лексемы з даведнікаў М. Гарэцкага і яго сааўтараў маюць нязначную адметнасць параўнальна з зафіксаванымі ў сучасных слоўніках, і ў гэтым заключаецца дакладнае адчуванне слоў аўтарамі, выбар найбольш ужывальных варыянтаў, беспамылковае разуменне імі агульных тэндэнцый развіцця беларускай мовы.

Апора на наяўныя лексікаграфічныя выданні. Узорам, на які абапіраўся М. Гарэцкі ў сваёй рабоце, з'явілася фундаментальная лексікаграфічная праца І.І. Насовіча "Слоўнік беларускай мовы" (1870), што знайшло выражэнне ў літаральным пераносе з працы І.І. Насовіча цэлых слоўнікавых артыкулаў ў "Невялічкі беларуска-маскоўскі слоўнік": *абмах* – промах; *подвох, обман* НБМС 5; *Нас. 349*; *абрымсціць* – потерпеть, терпеливо подождать некоторое время, выждать НБМС 6-7; *Переждать время, особенно непогодливое* Нас. 352 і інш. Аднак выкарыстанне лексікі з працы І.І. Насовіча не было бессістэмным, а зыходзіла з тэндэнцыі да абагульнення слоўных здабыткаў розных беларускіх дыялектаў для фарміравання лексічнага складу беларускай мовы. Таму з "Слоўніка" было ўзята шмат слоў, пазначаных як дыялектныя, з указаннем арэала распаўсюджвання, напрыклад: *болотистый* – алесісты ПРБС, 18; *алесистый, прил. областн. (въ Бобруйскомъ и Новогрудскомъ уездахъ). Болотистый* Нас., 5; *вязанка* – кітка ПРБС, 37; *китка – Вязка сена отъ 5 до 10 фунт., нарочито употребляемая для продажи (Въ Минской, Гродн. и Виленск. губерніяхъ)* Нас., 235 і інш.

Другой крыніцай папаўнення складу рээстравай часткі слоўнікаў М. Гарэцкага з'явілася лексіка "Беларускай навуковай тэрміналогіі", а дакладней, першых яе чатырох выпускаў, выдадзеных да "Практычнага беларуска-расійска слоўніка" (1924 г.): 4-ты выпуск "Беларускай навуковай тэрміналогіі" выйшаў у 1923 г. Са згаданых зборнікаў "Беларускай навуковай тэрміналогіі" (вып. 1, *Элемэнтарная матэматыка*, 1922 г.; вып. 2, *Практыка і*

тэорыя літаратурнага мастацтва, 1923; вып. 3, *Географічныя і космографічныя тэрміны і назовы нябесных цел*, 1923 г.; вып. 4, *Тэрмінолёгія лёгікі і психолёгіі*, 1924 г.) у "Практычны беларуска-расійска слоўнік" былі ўзяты, натуральна, тэрміны, спецыяльныя і абстрактныя словы, створаныя паводле славянскіх або запазычаных словаўтваральных мадэлей: **диаметр** – прамер, дыяметр БНТ-1, 11; ПРБС, 46; ПРБС-2, 36; **дуэт** – двусьпеў БНТ-2, 13; ПРБС, 51; ПРБС-2, 40; **иммиграция** – усяленьне, іміграцыя БНТ-3, 23; ПРБС, 73; **комбинация** – сукладаньне БНТ-4, 17; ПРБС, 82 і інш. Пры гэтым зварот да здабыткаў лексікаграфічных выданняў папярэдніх этапаў функцыянавання мовы абумовіў змену сямантычнага аб'ёму скарыстанай лексікі, што выявілася ў пераасэнсаванні ранейшых значэнняў, страце старых і развіцці новых адценняў, адсюль – змяненні стылістычных памет да слоў, а таксама адлюстраванне неадназначнасць падыходаў да падачы ў слоўніках запазычаных слоў.

Запазычванне лексічных адзінак. Нягледзячы на складанасць моўнай сітуацыі і згаданыя пурыстычныя тэндэнцыі ў рэспубліцы, слоўнік беларускай мовы значна папоўніўся запазычанай лексікай як побытавага, так і тэрміналагічнага характару. Яна выкарыстоўвалася для абазначэння многіх новых паняццяў навукі з улікам вопыту выпрацоўкі тэрміналагічных сістэм у іншых мовах. Таму ў слоўніку братоў Гарэцкіх часта сустракаюцца русізмы з беларускай фанетычнай афарбоўкай і словаўтваральнай структурай: **изображать** – азабражаць; **обворожительно** – абварожна; **оружие** – аружжа, бронь; **отчет** – абрахунак, справаздача, адчот; **предки** – дзяды, прэдкі; **словарь** – слоўнік, славар; **узор** – вузор, рысунак.

У "Практычным расійска-беларускім слоўніку" надзвычай разнастайна прадстаўлена лексіка, запазычаная з польскай мовы (часам перанесеная са зборнікаў "Беларускай навуковай тэрміналогіі"). Яна шырока выкарыстоўвалася пры тлумачэнні запазычаных слоў: **авиатор** – лётнік; *lotnik* БПРС-1, 399; **аукцион** – ліцытацыя; *licytacja* БПРС-1, 392; **баллотировать** – лёсаваць; *losować* БПРС-1, 398; **библиотека** – кніжніца; *księżnica* БПРС-1, 368 і інш. Некаторыя паланізмы пры запазычанні звужалі або пашырылі сваю сямантычную структуру, у некаторых выпадках адбылося аб'яднанне некалькіх значэнняў у адно.

У чацвёртай главе ("Дынаміка змен сямантычнай структуры слоў з лексікаграфічных даведнікаў М. Гарэцкага") даследуюцца разрады лексем у слоўніках М. Гарэцкага паводле

семантычнай структуры. Папаўненне лексікі беларускай літаратурнай мовы адбывалася не толькі праз запазычанні з іншых моў, стварэнне неалагізмаў на ўласнамоўнай аснове і далейшае асваенне рэсурсаў беларускіх гаворак, але і шляхам пераа-сэнсавання семантычнай структуры слова, пашырэння або звужэння яго значэння.

Параўнанне семантычнага напаўнення лексем з слоўнікаў М. Гарэцкага і яго сааўтараў з сучасным праводзілася праз супастаўленне значэння слоў (або вытворных ад іх) і дало магчымасць размежаваць іх паводле некалькіх разрадаў:

1. структурна тоесныя пры поўным семантычным несупадзенні;
2. структурна тоесныя пры адрозненні ў семантычным аб'ёме;
3. структурна тоесныя (падобныя) пры семантычнай матывацыі (вытворнасці).

Супастаўленне марфалагічнай і семантычнай структуры размоўных, абласных і ўстарэлых слоў, прапанаваных М. Гарэцкім, з сучаснымі словамі дало магчымасць прасачыць змены ў іх семантычным аб'ёме і размежаваць паводле тых жа разрадаў.

ЗАКЛЮЧЭННЕ

1. Адлюстраванне ў рознага тыпу лексікаграфічных даследаваннях асноўных напрамкаў ў вызначэнні шляхоў развіцця беларускай мовы спрыяла масаваму абмеркаванню актуальных моўных праблем, папулярызацыі лінгвакультуралагічных ведаў. Хоць перакладныя і тэрміналагічныя слоўнікі 20-х гадоў былі малыя па аб'ёме і недасканалыя ў лексікаграфічных адносінах, змешчаныя ў іх матэрыялы ўводзілі ў моўную практыку новыя словы, выклікалі ажыўленыя спрэчкі аб мэтазгоднасці замацавання ў мове тых ці іншых тэрмінаў, актывізавалі работу па выяўленню новых лексічных сродкаў [1; 3].

Аналіз здабыткаў лексікаграфічнай дзейнасці М. Гарэцкага дае падставы меркаваць, што, па-першае, яна адпавядала агульным прынцыпам практычнай лексікаграфіі і адлюстравала асноўныя напрамкі тагачаснага беларускага мовазнаўства; і па-другое, слоўнікі М. Гарэцкага змяшчалі як сацыяльна актуалізаваныя рэестравы матэрыял, так і элементы яго лінгвістычнага аналізу, а значыць, выконвалі функцыі, абумоўленыя пастаўленымі перад імі задачамі [11]. Дзякуючы гэтай працы, да канца 20-х гадоў

беларуская літаратурная мова здолела прайсці пачатковы этап у фарміраванні асноўных норм і закласці фундамент для стварэння функцыянальна развітай і ўнармаванай моўнай сістэмы [4].

2. Лінгвістычная сітуацыя 20-х гадоў абумовіла з'яўленне ў лексікаграфічнай практыцы М. Гарэцкага значнай колькасці дыялектнай і размоўнай лексікі. Шырокае ўжыванне ў лексікаграфічнай практыцы 20-х гг. разнастайных дыялектных слоў разам з агульнанароднымі развівала варыянтнасць і сінаніміку беларускай літаратурнай мовы, павялічвала яе стылістычныя магчымасці. Актыўнае прыцягненне багаццяў народных гаворак у шырокі ўжытак спрыяла інтэнсіўнаму развіццю беларускага лексічнага запasu, пранікненню ў літаратурную мову найбольш удалых, стылістычна і семантычна ёмістых слоў і як вынік – зменам у сінанімічных радах лексікі беларускай мовы [6].

3. У беларускай мове 20-х гг. важнейшым сродкам папаўнення лексічнага складу мовы з'яўляліся неалагізмы. Асноўным шляхам іх з'яўлення стала ўтварэнне новых слоў на базе ўласнага лексічнага матэрыялу, паводле ўласных словаўтваральных мадэляў [2].

Узорам, на які абапіраўся М. Гарэцкі пры складанні свайго лексікаграфічнага даведніка, з'явіліся "Слоўнік беларускай мовы" І.І. Насовіча і "Беларуская навуковая тэрміналогія" (першыя яе чатыры выпускі, выдадзеныя да 1924 г.). Са зборнікаў "Беларускай навуковай тэрміналогіі" ў "Практычны беларуска-расійска слоўнік" былі ўзяты тэрміны, спецыяльныя і абстрактныя словы, створаныя паводле славянскіх або запазычаных словаўтваральных мадэлей [12]. Зварот да лексікі папярэдніх этапаў функцыянавання мовы абумовіў змены ў семантычным аб'ёме скарыстаных слоў: пераасэнсаванне ранейшых значэнняў, страту старых і развіццё новых адценняў, змяненне эмацыянальнай афарбаванасці слова.

4. У 20-я гады XX ст. бачылася мэтазгодным звяртацца да тэрміналагічных здабыткаў рускай мовы, якая мела больш даўняю і распрацаваную сістэму словатворчасці, а таксама была мовай народа, блізкага як па паходжанню, так і па тагачаснай палітычнай арыентацыі. Адначасова ў "Практычным расійска-беларускім слоўніку" прадстаўлена лексіка, запазычаная з польскай мовы (часам перанесеная са зборнікаў "Беларускай навуковай тэрміналогіі") [8].

Засваенне лексем, запазычаных з рускай і польскай моў, адбывалася не механічна, а са змяненнем аб'ёму іх семантыкі. Паглыбленне ў выяўленчыя рэсурсы запазычанай лексікі

адбывалася з пераасэнсаваннем значэння запазычаных слоў, зменаў іх семантычнай структуры, стылістычных магчымасцей і зводзіла да мінімуму элемент механічнага запазычвання [5; 10; 7].

5. Дынаміка семантычных змен слоў, прапанаваных у лексікаграфічных даведніках М. Гарэцкага і яго сааўтараў, лепш за ўсё прасочваецца на матэрыяле сучасных нарматыўных слоўнікаў, якія адлюстроўваюць якасныя змены мовы, абумоўленыя ўплывам і ўзаемадзеяннем шматлікіх знешніх фактараў і ўнутраных заканамернасцей моўнага развіцця. На змены семантычнага аб'ёму лексем уплывала ў меншай ступені запазычанне з блізкароднасных моў, і ў большай ступені такія пераўтварэнні ўнутры моўнай сістэмы, як актуалізацыя пераноснага значэння слоў; пераважнае выкарыстанне пэўных форм і значэнняў слоў у розных сферах практычнага прымянення; стварэнне наватвораў на аснове падобнасці і / або вытворнасці семантыкі наяўных лексем [9].

СПІС АПУБЛІКАВАНЫХ ПРАЦ ПА ТЭМЕ ДЫСЕРТАЦЫІ

Артыкулы ў часопісах

1. Савіцкая І.І. Лексікаграфічная праца Гаўрылы і Максіма Гарэцкіх і моўная сітуацыя на Беларусі ў 20-я гады // Веснік БДУ. Серыя IV. – 1997. – № 2. – С. 40-43.
2. Савіцкая І.І. Шляхі папаўнення лексікі беларускай мовы ў словатворчасці 20-х гадоў // Веснік БДУ. Серыя IV. – 1999. – № 3. – С. 40-42.

Матэрыялы і тэзісы навуковых канферэнцый

3. Савіцкая І.І. М. Гарэцкі і асноўныя тэндэнцыі развіцця беларускай літаратурнай мовы // Пісьменнік – мова – стыль: Тэз. дакл. і паведамл. міжнар. навук. канф., прысвеч. 70-годдзю з дня нараджэння праф. Л.М. Шакуна (17-19 верас. 1996 г.). – Мінск, 1996. – С. 117-119.
4. Савіцкая І.І. Унармаванне беларускай літаратурнай мовы ў 20-я гады (на аснове публіцыстыкі М. Гарэцкага) // Язык, слово, действительность. Тезисы докладов международной научной конференции. Минск, 1997. – С. 126-128.
5. Савіцкая І.І. Практика перевода заимствованных слов в Белоруссии 20-30-х годов (на материале словаря Н. Байкова и М. Горецкого) // Антропоцентричний підхід у дослідженні мови (Матеріалы VII Міжнародних Карських читань). Ніжин-Гродна, 1998. – С. 223-225.
6. Савіцкая І.І. Тлумачэнне дыялектызмаў у лексікаграфічнай практыцы М. Гарэцкага // Национально-культурный компонент в тексте и языке: материалы II Междунар. науч. конф. 7-9 апр. 1999 г.: В 3 ч. Ч. 2. – Минск, 1999. – С. 82-84.
7. Савіцкая І.І. Этнацэнтрызм у моўнай намінацыі 20-х гг. // Мова – Літаратура – Культура: (да 55-годдзя адкрыцця каф. бел. мовы і літ. БДУ): Матэрыялы Міжнар. навук. канф. Мінск, 22-23 верасня 1998 г.: У 2 ч. Ч. 1. – Мінск, 1999. – С. 91-94.
8. Савіцкая І.І. Запазычанні з польскай мовы ў лексікаграфічнай дзейнасці М. Гарэцкага // Dziedzictwo przeszłości związków językowych, literackich i kulturowych polsko-bałto-wschodniosłowiańskich. T. III. Językoznawstwo. – Białystok, 2000. – S. 274-278.

9. Савіцкая І.І. Семантычная структура слоў у дыяхраніі (на матэрыяле слоўнікаў М. Гарэцкага) // Мова ў святле класічнай спадчыны і сучасных парадыгм: Тэз. дакл. VII міжнар. Карскіх чытаньняў. – Гродна, 2000. – С. 209-213.
10. Савіцкая І.І. Семантычнае засваенне паланізмаў у "Практычным расійска-беларускім слоўніку" М. Байкова і М. Гарэцкага // Беларуская-руская-польская супастаўляльная мовазнаўства, літаратуразнаўства, культуралогія: Матэрыялы 5 міжнар. навук. канф., Віцебск 25-27 мая 2000 г. – Віцебск, 2000. – С. 103-104.
11. Савіцкая І.І. Максім Гарэцкі – лексікограф // Русистика и белорусистика на рубеже веков. Вклад белорусских лингвистов, уроженцев Могилевщины, в науку: Тезисы докладов международных научных чтений международной научной конференции "Проблемы истории и культуры Верхнего Поднепровья", 25-26 октября 2001 г. – Могилев, 2001. – С. 5-7.
12. Савіцкая І.І. Лексіка "Беларускай навуковай тэрміналогіі" ў словаспісах лексікаграфічных даведнікаў М. Гарэцкага // Філалагічныя навукі: Маладыя вучоныя ў пошуку: Матэрыялы навуковай канферэнцыі, прысвечанай 80-годдзю Белдзяржуніверсітэта (20 красавіка 2001 г.). – Мінск, 2001. – С. 124-126.

РЭЗЮМЕ

Савіцкая Ірына Іванаўна

**Лексікаграфічная спадчына М. Гарэцкага:
моўна-гістарычны кантэкст, фарміраванне лексікону,
нармалізатарская практыка**

Ключавыя словы: норма, нармалізацыя, літаратурная мова, лексікаграфічныя крыніцы, лексікаграфічная дзейнасць, намінацыя, лексічная сістэма, устарэлая лексіка, дыялектная лексіка, неалагізмы, запазычанні, тэрміналогія, семантычныя змены.

Аб’ектам даследавання з’яўляецца лексічная спадчына М. Гарэцкага ў кантэксце развіцця беларускай літаратурнай мовы ў 20-я гады XX ст. **Прадмет даследавання** – лексічныя адзінкі, ужытыя ў яго лексікаграфічнай практыцы. **Мэта** работы – выявіць і асветліць агульныя заканамернасці станаўлення лексічных норм беларускай літаратурнай мовы ў 20-я гады XX стагоддзя. У дысертацыі ўпершыню даследаваны крыніцы, прынцыпы адбору, спосабы лексікаграфічнай апрацоўкі розных пластоў беларускай лексікі. Паказаны шляхі ўвядзення ў актыўны слоўнік дыялектызмаў, спосабы іх тлумачэння ў лексікаграфічных крыніцах. Упершыню прасочана эвалюцыя многіх сінанімічных радоў, паказаны стылістычныя функцыі і камунікатыўныя ўласцівасці іх кампанентаў, іх роля ў станаўленні функцыянальных стыляў сучаснай беларускай мовы.

Навуковая значнасць атрыманых вынікаў заключаецца ў тым, што яны могуць быць выкарыстаны ў працэсе выкладання курса лексікалогіі і гістарычнай лексікаграфіі беларускай мовы ў сярэдніх і вышэйшых навучальных установах Рэспублікі Беларусь, пры распрацоўцы спецкурсаў і спецсемінараў, напісанні падручнікаў і навучальных дапаможнікаў. Праведзены аналіз функцыянавання розных слаёў лексікі беларускай мовы на пэўным гістарычным этапе дазваляе прасачыць дынаміку моўнай сітуацыі ў рэспубліцы, інтэнсіўнасць уплыву на яе экстралінгвістычных фактараў. Вынікі дысертацыйнага даследавання могуць мець значэнне для далейшай распрацоўкі праблем гісторыі беларускай літаратурнай мовы на пачатку XX стагоддзя. Аналіз сінанімічных радоў беларускай мовы можа быць выкарыстаны пры распрацоўцы праблем стылістыкі сучаснай беларускай мовы.

РЕЗЮМЕ

Савицкая Ирина Ивановна

**Лексикографическое наследие М. Горецкого:
языковой и исторический контекст, формирование
лексикона, нормализаторская практика**

Ключевые слова: норма, нормализация, литературный язык, лексикографические источники, лексикографическая деятельность, номинация, лексическая система, устаревшая лексика, диалектная лексика, неологизмы, заимствования, терминология, семантические изменения.

Объектом исследования является лексикографическое наследие М. Горецкого в контексте развития белорусского литературного языка в 20-е годы XX. в. **Предмет исследования** – лексические единицы, использованные в его лексикографической деятельности. **Цель работы** – выявить и отразить общие закономерности становления лексических норм белорусского языка в 20-е годы. В диссертации впервые исследованы источники, принципы отбора, способы лексикографической обработки разных пластов белорусской лексики. Показаны пути введения в активный словарь диалектизмов, способы их толкования в лексикографических изданиях. Впервые прослежена эволюция многих синонимических рядов, показаны стилистические функции и коммуникативные свойства их компонентов, их роль в становлении функциональных стилей белорусского языка.

Научная значимость полученных результатов заключается в том, что они могут быть использованы в процессе преподавания курса лексикологии и исторической лексикографии белорусского языка в средних и высших учебных заведениях Республики Беларусь, при разработке спецкурсов и спецсеминаров, написании учебников и учебных пособий. Проведенный анализ функционирования разных слоев лексики белорусского языка на определённом историческом этапе позволяет проследить динамику языковой ситуации в республике, интенсивность влияния на неё экстралингвистических факторов. Результаты диссертационного исследования могут иметь значение для дальнейшей разработки проблем истории белорусского литературного языка в начале XX в. Анализ синонимических рядов белорусского языка может быть использован при разработке проблем стилистики современного белорусского языка.

SUMMARY

Savitskaya Iryna Ivanauna

**M. Garetski's lexicographic heritage:
language and historical context, formation of lexicon,
normalization practice**

Key words: norm, normalization, literary language, lexicographic sources, lexicographic activity, nomination, lexical system, obsolete lexicon, dialect lexicon, neologisms, loan words, terminology, semantic changes.

The **object of research** is M. Garetski's lexicographic heritage in the context of development of the Belarusian literary language in 20th years of the XX century. The **subject of research** is a lexical unit which were used in his lexicographic activity. The **purpose** of work – to reveal and to reflect general laws of formation of lexical norms of the Belarusian language in 20th years. For the first time sources, principles of selection, ways of lexicographic processing of different layers of the Belarusian lexicon are investigated in the dissertation. The ways of introduction dialectisms to the active dictionary, ways of their interpretation in the lexicographic editions are shown. For the first time evolution of many synonymy lines was searched, the stylistic functions and communicative properties of their components, their role in formation of the functional styles of the Belarusian language are shown.

The **scientific importance** of the received results is, that they can be used during teaching the course of lexicologies and historical lexicography of the Belarusian language in secondary and higher educational institutions of the Republic of Belarus, be the development of special courses and seminars, in writing of the textbooks and manuals. Carried out analysis of functioning of different layers of the lexicon of the Belarusian language at a certain historical stage allows to look after dynamics of the language situation in republic, intensity of influence on it extralinguistic factors. The results of dissertation research can influence on the further development of problems of the history of the Belarusian literary language in the beginning of XX century. The analysis of synonymy lines of the Belarusian language can be used in the development of problems of stylistics of the modern Belarusian language.